

KAYSERİLİ RAŞİT MEHMET EFENDİ VE DİVANÇESİ

Mustafa ASLAN*

ÖZET

Divanlar dahil olmak üzere eski eserlerimizden halen kayıp olanlar vardır. Geçmişte olduğu gibi, bugün de araştırmalar sırasında bunlardan bazılarına tesadüf olunuyor ve kültür tarihimize yeni bir sayfa daha ekleniyor. Kayseri’de kendi adıyla kurduğu ve halen hizmet veren “Raşit Efendi Kütüphanesi”nin kurucusu, 18 yüzyıl devlet adamı ve Divan şairi Raşit Efendi’nin de bazı kaynaklarda yer alan şiirleri biliniyor fakat bu şiirleri ihtiva eden divançesinin nerede ve ye kimin elinde olduğu bilinmiyordu. Taksim Atatürk Kitaplığı’nda sayın Nail Bayraktar’ın bulup Raşit Efendi Kütüphanesinin bugün emekli olan müdürü Ali Rıza Karabulut’a haber verdiği Raşit Efendi divançesi bildirimizin konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Raşid Mehmet Efendi, kütüphane, divançe, nüsha tanıtımı, şiirler

RAŞİT MEHMET EFENDİ FROM KAYSERİ AND HİS DİVANÇE

ABSTRACT

Including divans a lot of ancient books are lost. As it in past, today we can also come across some of them during the researches, and this adds a new page to our history of culture. Raşit Efendi who founded Raşid Efendi Library, was a statesman whose poems take place in some sources but his divan was lost. Our paper’s main subject consists of Raşit Efendi’s divan which was found out and given to Ali Rıza Karabulut by Nail Bayraktar.

Key Words: Raşit Memmet Efendi, library, divançe, introducing text, poems.

HAYATI

Raşit Mehmet Efendi, Kayseri’nin Gesi beldesine bağlı Ispıdın (bugünkü adıyla Bağpınar) köyünde 1753’te Cafer Fevzi Efendi’nin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Divan-ı Hümayun katiplerinden olan Cafer Fevzi Efendi’nin hayatı hakkında herhangi bir bilgiye sahip değiliz. Bu sebeple tahsilini, okuduğu okulları, hocalarını bilemediğimiz gibi, İstanbul’a ne zaman gittiğini de bilemiyoruz. Aynı durum Raşit Efendi için de söz konusudur. Onun da hangi hocalardan nerelerde ve neler okuduğunu tesbit edemedik¹. Raşit Efendi Ispıdın’da doğduğuna göre, büyük ihtimalle onun çocukluk yıllarında ailece İstanbul’a gitmiş olmalıdır.

* Yard. Doç. Dr. Gazi Osman Paşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, muaslan@gop.edu.tr

¹ Raşit Efendi’nin hayatıyla ilgili olarak burada verilen bilgiler Dergah yayınlarının Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi’nden (7/287) alınmış, Fatin’in Hatimetü’l-Eş’ar’ının aşağıda kaydı geçen nüshasında verdiği bilgiler de göz önünde bulundurulmuştur. Arif Hikmet Tezkiresi’nde de bilgi bulunduğunu tesbit etmemize rağmen bu kaynağa ulaşma imkanımız olmadı.

Mânend-i cısr olmaz imiş her kemer memer

At taylak olsa vurulamazmış eğer meğer

beyti ve “dal” ve “re” harflerinin ifade ettiği kelimeleri söz sanatlarını ustaca işleyerek

Budur dür der der-i âli-i devlet

Der-i kâşâne-i sultân-ı devrân

Zamânında bulunsa eylemezdi

Der-i vâlâsına Dârâ'yı der-bân

ifadesiyle kullandığı kıt'ası Raşit Efendi'nin Divan şiirine hakimiyetini açıkça göstermektedir. Tesbit edebildiğimiz ilk resmi görevi beylikçi kisedarlığıdır. 1787'de karşılığı bugün Dışişleri Bakanı olan Reisülküttap'lığa getirilmiş, iki defa azledildiği bu göreve üçüncü defa tekrar getirilmiş, bu seferki azli kendisini çok üzmüş, bu üzüntüyle 1797'de vefat etmiştir.

İbrahim Müteferrika'nın dağılmak üzere olan matbaasını vakanüvis Vasıf Efendi ile müştereken satın alıp hizmete devamını sağlaması, Rusya elçisine Aynalıkavak köşkünde verilecek senedi teslimine memur edilen Cezayirli Hasan Paşa rahatsızlanınca bu görevin kendisine verilmesi², 11 Temmuz 1789'da Ruslara karşı Osmanlı-İsveç anlaşmasını hazırlayan heyette görev alışı³ onun başarılı hizmetlerinden bazılarıdır.

Mezarı Beyazıt Camii bitişiğindeki kabristanda Balmumcular ile Reşit Paşa'nın türbesi arasında bulunan muattal (kullanılmaz hale gelmiş) çeşmenin şebekesi arasındadır.⁴

Şimdi emekli olup halen araştırmalarına devam eden Kayseri eski Vakıflar Bölge Müdürü Mehmet Çayırdağ da “Raşid Efendi'nin Mezarı” adlı araştırmaya dayalı yazısında bu görüşü doğrular mahiyette bilgiler vermektedir. Aynı araştırma yazısında Râşid Efendi'nin hanımı Mahişan Hatun'un ve kayın biraderi Mehmet Salim Efendi⁵ nin mezar taşlarının kitabesini de zikreden Mehmet Çayırdağ, Raşid Efendi'nin mezar taşının bir fotoğrafını ve kitabesini de vermektedir: “Hüve'l-Bâkî Reîsü'l-küttâb iken rihlet-i dâr-ı bekâ eden merhûm ve mağfurün-leh Mehmed Râşid Efendi ruhiyyün el-Fatiha sene 1212”⁶.

Kuvvetli bir hafıza sahibi, oldukça yetenekli, kültürlü, yardımsever ve cömert bir kişi olan Raşid Efendi⁷, I. Abdülhamid'in iradesi ile 1783-1894 yılları arasında

2 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. 4/1, s. 346 dipnot 1, Ankara, 1995.

3 Uzunçarşılı, age., 4/1, s. 546 dipnot 1.

4 Mustafa Parlak, “Ahmet Nazif Efendi'nin Raşit Efendi Kütüphanesiyle İlgili Mektubu”, *Erciyes Dergisi*, c. 10, S. 112, Nisan 1987, s. 5-12.

5 Salim Efendi de zamanın kıymetli şairlerindedir.

6 Mehmet Çayırdağ, “Râşid Efendi'nin Mezarı”, *Erciyes Dergisi*, c. 6, S. 69, Eylül 1983, s. 4-5.

7 İbrahim Kami, *Meflûh*, Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesi, Raşid Efendi No: 1224 vr. 113b-114a

Matbaa-i Âmire’de görev almış 6 eserin burada basılmasında büyük bir emek sarfetmiştir.⁸

KÜTÜPHANESİ

Raşit Efendi’nin en güzel hizmeti doğduğu şehir olan Kayseri’de kendi adını vererek kurduğu kütüphanedir. Halen “Raşit Efendi Eski Eserler Kütüphanesi” adıyla hizmet vermekte olan bu kütüphane, sadece Kayseri için değil, çevredeki diğer iller için olduğu kadar yurdumuzun bütünü için de önemli bir merkez durumundadır. Ulu Cami (Camii Kebir)’nin güneyinde ve camiye bitişik durumdaki bu kütüphane “dar bir mabeyn ile içten içe 7,5 x 7,5 m ebatlarında küp şeklinde kubbeli asıl kitaplıktan meydana gelmiştir. Kubbenin yüksekliği zemine 15 metredir”.⁹

İçerisinde London marka sarkaçlı bir duvar saati ve hüsnühat örneği bir levha da bulunan kütüphanede tarih, edebiyat, tıp, felsefe, din vb. konularında yazılmış pek çok yazma eser mevcuttur. İlk kurulduğu zaman Raşid Efendi’nin vakfettiği ve “Mehmed Raşid bin Cafer Fevzi” ünvanlı kendi mührüyle mühürlendiği 925 adet yazmayla 18 adet İbrahim Müteferrika baskılı eser bulunan kütüphane çevredeki bazı kütüphanelerden ve özel şahıslardan gelen diğer kitaplarla zenginleşmiştir. 1985’deki sayıma göre eser sayısı yazma eserler: 1935 (Türkçe yazma 282, Arapça yazma 1558, Farsça yazma 94, diğer dille yazma 1), basma eserler 5397 (Türkçe 3809, Arapça 1563, Farsça 21, Fransızca 3, İngilizce 1) şeklinde bir dağılım göstermektedir. Buna göre 1985 sayımının sonrasında Raşid Efendi kütüphanesinde 7332 eser bulunduğu anlaşılmaktadır. Kütüphaneye sonradan bir de “gençlik” bölümü ilave edilmiştir. Bu sayıya gençlik bölümündeki kitaplar dahil değildir. 1995’te yayınlanan kataloğunda sadece yazma eserlerin sayısı 2689 olup bunlardan 421’i Türkçe, 157’si Farsça, 1748’i Arapça, 353’ü Arapça-Farsça olarak belirtilmektedir¹⁰. Vatandaşlar tarafından bağışlanan veya satın alınan kitaplarla bu sayı halen günden güne artmaktadır.

Millî Kütüphane’nin gerçek bir “Millî Kütüphane” oluşunda önemli hizmetleri bulunan kıymetli araştırmacı Müjgan Cumbur bir makalesinde “Anadolu’da doğup yetişmiş, zamanla devlet işlerinde çeşitli yüksek makamlara gelmiş kimselerin doğdukları yerleri kültür müesseselerinden, kitap ve kütüphaneden mahrum bırakmamak için yaptıkları vakıflar 16. yüzyıldan başlar, 19. yüzyılın solarına kadar devam eder. Asırlar boyu süren bu ikinci akım neticesi, İstanbul’daki büyük Türk-İslâm kültürünün eserlerinden Anadolu az da olsa nasiplenmiştir. İşte bu ikinci akımla Anadolu şehirlerinde kurulan kütüphanelerin en önemlilerinden biri de Reisü’l-küttâb Mehmed

8 Selim Nüzhet Gerçek, *Türk Matbaacılığı*, İbrahim Müteferrika Matbaası, İstanbul, 1939, s. 94-99

9 Mustafa Parlak, “Kayseride Bir Kültür Hazinesi: Reisü’l-Küttâb Mehmed Râşid Efendi Kütüphanesi”, *Erciyes Dergisi*, c. 11, S. 125, Mayıs 1988, s. 1

10 Ali Rıza Karabulut, *Kayseri Râşid Efendi Eski Eserler Kütüphanesindeki Türkçe, Farsça, Arapça Yazmalar Kataloğu*, c. I-II, Ankara, 1995.

Râşid Efendi'nin Kayseri'de kurduğu kütüphanedir"¹¹ dedikten sonra Kayseri ve kasabalarında Raşid Efendi Kütüphanesi'nden önce kurulan kütüphaneleri, haklarında bilgi de vererek Kadı Bedrettin Mehmet Kütüphanesi, Tavlusunlu Sadrazam Halil Paşa Kütüphanesi, Erkiletli Sadrazam Mehmet Paşa Kütüphanesi, Matbahemini Hacı Halil Efendi Kütüphanesi olarak kaydetmektedir.¹² Bunların hepsi daha sonra Raşid Efendi kütüphanesine aktarılmıştır.¹³

Her kitabın baş orta ve sonunda Raşid Efendi'nin "vakafe hazel kitabe Mehemed Raşid bin Cafer Fevzi taleben limerzatillahi Teâlâ bişarti en la yuhrace min hızânetihi gafera lehü velivalideyni 1211" ifadesini içeren kendi vakıf mührü basılıdır.¹⁴ Vakfiye 7 rebiülahir 1212 / 29 Eylül 1797 tarihini taşımaktadır.¹⁵

Râşid Efendi Kütüphanesi'ne ve vakfiyesine ilişkin Ahmet Nazif Efendinin de bir mektubu vardır.¹⁶

Kütüphanenin özenle hazırlanmış, 12 maddelik vakfiyesinde belirtilen hususlardan bazıları şunlardır:

Kütüphaneden faydalanılma şekli;

kütüphanede görev yapacak kimseler, özellikleri ve bunlara ödenecek ücret; kütüphanenin her gün açılış ve kapanış saatleri ile personelin mesaisine nezaret edecek kimseler, bunların ücretleri;

giderler karşılandıktan sonra artan meblağın kimler tarafından ve nerelere sarf olunacağı;

kütüphanenin haftanın ve yılın hangi günlerinde kapalı (tatil) olacağı;

kütüphanenin her sabah ne şekilde açılacağı;

personelin kütüphaneden istifadeye gelenlere karşı nasıl davranacakları;

okuyucuların kitaplardan faydalanırken uyacakları kurallar;

kütüphaneye hiç kimse gelmese bile vaktinden önce kapatılmaması;

personel ücretlerinin İstanbul'dan Kayseri'ye her sene ne zamanlar gönderileceği ve bu işe İstanbul ve Kayseri'de kimlerin nezaret edeceği;

cilt ve şirazeleri tamire muhtaç kitapların kimler tarafından ve ne şekilde tamir ettirileceği, bu masrafların kimler tarafından nasıl karşılanacağı;

yılda bir defa kitapların sayımının kimler tarafından yapılacağı ve sonucun nereye bildirileceği;

kütüphanede görevli katiplerin izin durumları;

11 Müjgan Cumbur, "Kayseride Raşid Efendi Kütüphanesi ve Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, S. VIII, s. 185-195

12 Cumbur, agm., s. 185-195

13 Cumbur, agm., s. 187

14 Cumbur, agm., s. 186-187

15 Cumbur, agm., s. 188

16 Mustafa Parlak, "Ahmet Nazif Efendi'nin "Raşid Efendi Kütüphanesi"yle İlgili Mektubu", *Erciyes Dergisi*, c. 10, S. 112, Nisan 1987, s. 5-12.

hizmette kusur eden katibe verilecek ceza;
 kütüphanenin temizliğine kimlerin bakacağı ve ücreti;
 katiplerin vefatı veya görevden ayrılması halinde ne yapılacağı;
 Raşid Efendi kendisi vefat edince bu işlere kimin nezaret edeceği;
 kütüphanenin giderlerini karşılamak üzere İstanbul ve Kayseri’de bulunan gelir
 getiren mülklerinin listesi;
 vakıf işlerinde herhangi bir problem doğarsa ne yapılacağı;
 vakıfla ilgili bu hükümlerin hiçbirinin değiştirilmemesi, değiştiren olursa
 vebalinin değiştirenin boynuna olacağı;
 vakfiyenin sonunda, yazıldığı tarih de “7 rebû’l-âhîr 1212” diye gün, ay ve yıl
 olarak kayıtlı bulunmaktadır.

DİVANÇESİ

Kıymetli eserlerimizin çoğu gibi, Raşit Efendi’nin şiirlerini ihtiva eden “Divan”ı da hayli zamandır kayıp durumdaydı. Kaynaklarda şairliğinden bahsedilen ve şiirlerinden örnekler verilen bu kıymetli devlet adamının şiirlerinin toplandığı yazmayı, Taksim Atatürk Kitaplığı’nda bulan kıymetli araştırmacı Nail BAYRAKTAR, Raşit Efendi Kütüphanesi’nin emekli müdürü (eski adıyla “hafız-ı kütüb”ü) sayın Ali Rıza Karabulut’a haber vermişler. O da bizi haberdar etti. Bu güzel haberi yaklaşık dört yıl önce almamıza rağmen, elde olmayan sebeplerle duyurusu ve tanıtımı bugüne kadar gecikti. Hacı küçük olduğu için “divançe” olarak niteleyebileceğimiz bu mecmuanın Raşit Efendi’nin bütün şiirlerini içermediği kanaatindeyiz. Fatin Tezkiresinde yer alan ve aşağıdaki manzumenin divançede bulunmayışı da bu görüşümüzü tasdik etmektedir.

Bihamdillâh yine Fettâh-ı bâb-ı müşkil-i âlem
 Rehîn-i inbisât etti dil-i a’lâ vü ednâyı

Cenâb-ı Hak umûmen kâinâtı eyleyip ihyâ
 Safâ-yâb eyledi kalb-i hidv-i kişver-ârâyı

Cenâb-ı Hazret-i Sultan Selîm-i ma’delet-güster
 Ki der-bân eylemez dergâhına Cemşid ü Dârâ’yı

Hidv-i kahraman-savlet ki ferr-i tâir-i bahtı
 Verâ-yı Kâf-ı ahfâya girizân etti ankâyı

Hücûm-ı fart-ı şâdiden cihân ol rütbe hürrem kim
 Ferâmûş ettiler yek-ser gam-ı imrûz ü ferdâyı¹⁷

17 Fatin, age., s. 113.

Güzel bir rik'a ile yazılmış bulunan divançe hakkında aşağıda tanıtıcı bilgi vermeye çalıştık. Dileriz müellif nüshası veya daha hacimli diğer nüshalar da bulunur ve bu kıymetli şahsiyetin edebi yönü onlarla daha da iyi anlaşılır.

Taksim Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Kitapları K. 539 numarada kayıtlı olup Râşid Efendi'nin şiirlerini ihtiva eden ve şimdilik yazma tek nüsha durumunda bulunan bu divançe 30 varaktan ibarettir. 1b varağında şunlar yazılıdır: "İşbu mecmûa sadr-ı a'zam vücûd-ı efham devletlü veliyyünniam Yusuf Ziya Paşa Efendimiz Hazretlerinin olup cânib-i Mısır-ı Kahire'ye satvet-endâz-ı iclâl buyurdukları hengâmda bazı takdim olunan tarih vesair inşâd-ı mergûbelerin kaydı zımında bu kullarına i'ta ve kaydı ferman buyurulmuş ise de ol esnada der-i aliyyeye avdet olunup gâile-i tarîk hasebiyle kaydında igmâz olunup müşarun-ileyh efendimiz dahi matlûb buyurduklarından teberrûken ve teyemmümen indimizde hıfz olunmuştur. Fi sene 217"

Min mevahibi'r-rabbi'l-kerîm İbrahim Edhem an hulefa-yi mektûbî-i sadr ı âli

Min mevahibi'r-rabbi'l-kerîm Abdürrezzak Bâhir an hulefa-yı mektûbî-i sadr-ı âli ve zâde-i İbrahim Edhem Efendi sene 1225". (Altında mührü de basılıdır).

Ali Nizameddin bin İbrahim Sâlim an hulefa-yı tahrîrât-ı hariciyye kânûn-ı evvel sene 202. (Altında mührü de basılıdır).

2a varağında sırasıyla şu 3 kayıt bulunmaktadır:

"Bismillahirrahmanirrahim sene 1270 senesi şehr-i zi'l-ka'deti's-şerifinin onuncu ve şühûr-i rûmiyyeden temmuzun yirmi üçüncü cuma gecesi gurûb-ı şemsten sekiz saat on dakika mürûrunda kerîmem Fâtıma Seniyye hanım dünyaya kadem basıp tevellüd etmekle cenâb-ı kâziyyü'l-hâcât atvel-i ömr ile muammere eyleyip sulehâ-yı sâlihadan eyleye âmîn bihürmeti Tâhâ ve Yâsîn".

"Sene 1274 senesi muharremü'l-harâmının yirmi beşinci pazartesi gecesi ve şühûr-ı rûmiyyeden eylülün ikinci günü gurûb-ı şemsten beş saat otuz dakika mürûrunda hafîdem Emîne Nedîme hanım tulû' etmekle Cenâb-ı rabbü'l-âlemîn atvel-i ömr ile muammere eyleyip zümre-i sâlihadan eyleye âmîn bihürmeti Seyyidi'l-mürselîn".

"1301 senesi şehr-i ağustosun dokuzuncu cuma günü ale's-sabâh yirmi dakikada inâyet-i Samedânî ile hemşîrem Fâtıma Seniyye hanım bir kız tevlid eyleyüp Fâtıma Mediha tevsim olunmuştur. Hemân rabbimiz teâlâ ve tekaddes hazretleri validesiyle beraber atvel-i ömr ile muammer eylesin âmîn 21 ağustos 1885".

2b varağında ise aşağıdaki iki kayıt yer almaktadır:

"Bismillahirrahmanirrahim sene 1251 senesi mâh-ı recebü'l-müreccebin yirminci günü eltâf-ı ilâhiyye olarak kerîmem Sâliha hanım tulû' etmekle Hak Teâlâ hazretleri tül-i ömr ile muammer eyleyip müteyyemmen ve mübârek buyura".

"Sene 1254 senesi muharremü'l-harâmının yedinci günü inâyet-i rabbâniye olarak kerîmem Hadîce Râife hanım tevellüd etmekle Hak Teâlâ hazretleri

müteyyemmen ve mübârek buyurup tûl-i ömr ile muammer eyleye âmîn bihürmeti Tâhâ ve Yâsîn”¹⁸.

3a varağı boş bırakılmıştır.

Divançe metni 3b – 30a varakları arasında yer almaktadır. Bu divançenin Râşid Efendi şiirleri olarak muhteviyatı

tarikh (v. 3b – 7b). Bunlar divançedeki sırasıyla

Selimiye adlı geminin denize indirilişi için, 16 beyitlik, (3b),

Sülüs gemilerinin yapımı için, kıt’a, (4a),

Vâlîde Sultan’ın Sebîli’nin ihyası için, 10 beyitlik, (4a-4b),

İzzet Mehmet Paşa’nın yaptırdığı cami için, 14 beyitlik, (4b-5a),

“ “ “ “ “ “ , 6 beyitlik, (5a),

Babı Âli’de yaptırılan hükümdar kâşânesi için, 17 beyitlik, (5a-5b),

“ “ “ “ “ nin kapısı için kıt’a halinde 5 tarih (6a),

Sadrazam Mehmet Paşa’nın yaptırdığı çeşme için, 6 beyitlik, (6a-6b),

Râtîb Efendi-zâde İskender Bey’in müderris oluşu için, 16 beyitlik, (6b-7a),

Ayşe Hanım’ın Halil Paşa hayrına yaptırdığı çeşme için, kıt’a, (7a),

Tâcir-zâde Emin Ağa’nın ok atımındaki başarısı sebebiyle düzenlenen ok menzilinin açılışı için, 8 beyitlik, (7a-7b).

kıt’a (v. 7b)

gazel (“İbtidâ-i Gazeliyyât” başlığı altında, biri müstezad gazeldir.

Gazellerden önce de 2 kıt’a yer almaktadır. v. 8a – 14b)

tahmis (Bir tanesi müseddes, tahmislerden 2’si Nuri Bey’in 1’i Ârif’in

gazelini tahmistir. (9a – 13a)

kıt’a (14b – 15a)

müstezad (15 a)

10 şarkı (15b – 18a)

beyit (18a)

şeklindedir. Divançede bundan sonra Râşid Efendi’nin şiirlerine yazılan nazire ve tahmisler yer almaktadır. 18a 30a varakları arasında yer alan bu şiirlerden 15 tanesi Râşid Efendi’nin gazellerini tahmisler olup, şairleri oradaki kayıtlara göre Ârif Efendi, Nuri Bey (6), Hanif Efendi, Şeyh Gâlib (3) ve Vehbi Efendi’dir. 15 tanesi de Râşid Efendi’nin gazellerine nazire olarak yazılmış, üstlerindeki kayıtlara göre Vehbi Efendi (2), Emin Bey, Arap-zâde Hamdi (2), Bahar, İhya, Enverî (üzerinde bir kayıt yok fakat mahlasından belli oluyor), Râğıb Efendi, Emin Bey, Hâlet Efendi, Necip Bey, Nûri Bey, Râtîb Efendi ve Âsım Efendi’ye ait gazellerdir.

Şiirlerinden Örnekler:

18 Bu kayıtlardan doğum tarihi konulu olanların Raşid Efendi ve ailesi ile ilgili olup olmadığı hakkında şimdilik bir şey diyemiyoruz. İleride yapılacak araştırmalardan sonra belki bu konu da aydınlığa kavuşacaktır.

Tarih

Hidiv-i bahr u ber Sultan Selim Han-ı Feridun-fer
Ki zât-ı pâki kılmıştır cihânı sûbesü ihyâ

Zülâl-i cûd ü ihsânı cemî-i âleme cârî
Hemîşe cûybâr-ı feyz-i lutfudur hayât-efzâ

Mesîli gelmemiştir pâdişâh-ı âlem-ârâdır
Der-i adlinde der-bân olamaz İskender ü Dârâ

Hemîşe himmet-i şâhânesi hayrâta şâmildir
Nice âsâr-ı hayra mazhar etmiş zâtını Mevlâ

Hele ol mâder-i ismet-meâli Vâlide Sultan
Sebîl ihyâsına atşân için sa'y eyledi hakkâ

Niam-hârâna çün yaptı imâret kurb-ı Hâlid'de
Sebîli dahi yaptırdı ede tâ onları irvâ

Suyu mâü'l-hayât ü çeşmesi ayn-ı zülâl olmuş
Kıbâbı hem-ser-i eflâk zer tâsı hilâl-âsâ

Îlâhî pâdişâh-ı kâm-kârın ömrün efzûn et
Cenâb-ı mehd-i ulyâya dahi ver ömr-i lâ-yuhsâ

Eğerci şâirân haylice târîh ettiler inşâd
Velî Râşid kemînedir ki ger olur ise ahrâ

Becâdır olsa târîhi bu cây-ı cennet-âsânın:
Cenâb-ı mehd-i ulyâ âb-ı Kevser eyledi icrâ

جنا ب م ه د ع ل ي ا ب ك و ث ر ا ي ل د ي ا ج ر ي 1214

Gazel

Ketân-âsâ vücûd olduysa fersûde o mehtendir
Hele hayranlığım mir'ât-ı vechinde velehtendir

Görünce ol siyeh gîsûları rîzân olur eşkim
Ki bârânın nüzûlü dâimâ ebr-i siyehtendir

Yine bir şûh-ı efrenci rübûde eyledi gönlüm
Visâlin istesem mec gösterir hûbân-ı Leh'tendir

Nigâh-ı nîm ile geh lutf ederse gâhî kahr eyler
Şeh-i mülk-i hüsündür bu dahi etvâr-ı shehtendir

Güzel sevmek hatâdır diyü tahzîr eylemiş vâiz
Hele Râşid sen ısgâ etme bu kavli atehtendir (8b-9a)
x x x

Gönül geh hâl-i hindûya gehî gîsûya mâildir
Nihâyet bu perişanlıkla Hindistân'a vâsıdır

Miyânı bahsin eylerken dehânı vasfı mümkün mü
Zebân-ı hâmede mûy olsa vaz'-ı nokta müşkildir

Nola bülbül gibi pervânemiz eyler ise nâle
Fetîl-i şem'-i meclis âşıkâ her şeb reg ü gildir

Müneccimler meh-i vech üzre gîsû-yı perişânı
Görünce dediler ay başına çok fitne hâsıdır

Cemâlinle felekte mihr ü meh nisbet kabûl etmez
Felek bezminde tefîr mihr ü meh gûyâ celâcildir

Hayâl-i hâl-i anber-bû gider mi Râşidâ dilden
Ki nokta neşf edince safhaya hakkı ne kâbildir (10a)
x x x

Bâğda serv-i sehî kaddine meftûn olmuş
Dehenin reşki ile gonce ciğer-hûn olmuş

Lebine gonce-i gül beste-dehân-ı hayret
Reşk-i dîdenle şakâyık dahi pür-hûn olmuş

Göricek züf-i perişânı çemende sünbül
Döğünüp gömgök olup hâli diğêr-gûn olmuş

Giryeler kim ser-i kûyunda firâvân olarak
Cem' olup bir yere mânende-i Ceyhûn olmuş

Dil-perîşân idi Râşid o ham-ı ebrûdan
Ser-i teslîm-i benefşe dahi vârun olmuş (10b)
x x x

Dil aşkı çâhına düştü zekan zekan diyerek
Kapıldı gonçe-i verde dehen dehen diyerek

Cünûn-ı aşk ile dil gîsuvâna bend oldu
Görünce pîçîş-i zülfü şiken şiken diyerek

Sarılsam ol kad-i bâlâya etsem arz-ı hulûs
Benim ey ince miyânım seni seven diyerek

Görünce dâne-i hâli kenâr-ı gîsûda
Tutuldu murg-ı dilim dâm-ı zülfe ben diyerek

Demiş çeken bulunur mu kemân-ı ebrûmu
Huzûr-ı dilbere varsam benim çeken diyerek

Gelirse dâire-ber-kef o şûh-ı sîm-endâm
Açar bu beste-i zülfü terelli ten diyerek

Sarılmış ol kad-i bâlâya bir semen-endâm
Çemende böyle midir serv ü yâsemen diyerek

Erişti devr-i hat-ı dilbere hele Râşid
Zamâne âhir olunca kopar fiten diyerek (11a)
x x x

Bir kez görüp ol kaşı keman şûhu vuruldum
Yek tîr-i nigehle
Divâne dili bağlıca zencirde buldum
Gîsû-yı siyehle

Hep cevri bana lezzet-i vaslı ile ağıâr
Cünbüste safâda
Sûzân olarak âteş-i aşkıyla kül oldum
Bilmem ne günehle

Ay başına va'd etmiş idi bûsesin ammâ

İncâzını bilmem
 Dil va'deye dursun diyü haylice yoruldu
 Sabr etmedi mehle

Ol gözleri mahmûr ile mey-nûş olayım der
 Haylice dil-i zâr
 Mestûr olayım der iken ağyâra görüldüm
 Gülşende o mehle

Âyîne gibi sine-i billûra ne dersin
 Râşid ise hayrân
 Aşkı yine ketm edemeyip yâre duyuldum
 Bu fart-ı velehle (12a)

x x x

Bir sürâhiyle yapılmaz tab'-ı nâşâdım benim
 Sâkiyâ rıtl-ı girândır keyf-i mûtâdım benim

Şiše-i dilden hayâli bir dem ayrılmaz velî
 Dâvet etsem hâneme gelmez perî-zâdım benim

Mîve-çîn olmak diler bostân-ı hüsünden bu dil
 Bî-semerdir neyleyim ol serv-i âzâdım benim

Âh tersâ şûhu hâzıktır tabâbette velî
 Bir ilâc etmez dil-i mecrûha bîdâdım benim

Eylemem Râşid hele âyîneye hergiz nazar
 Dilber-i sîmîn-berimdir safvet-âbâdım benim (12b)

x x x

Nice sabr etsin âşık vuslat-ı dilber husûsunda
 Gider sâmanı dilden şûh-ı sîmîn-ber husûsunda

Bünâgûşunda istişmâm edince hâl-i hindûyu
 Kalır mı iştiyâkı âşıkın anber husûsunda

Hevâ-yı zülf ile dūd-ı derûnum bezme kâfidir
 Tekellûf ber- taraf ahhâb için micmer husûsunda

Girince bâğa şûh-ı nev-hırâmım nâz ile nâgâh
Hacâlet verdi serve kadd-i bâlâ-ter husûsunda

Olurdum hânkâh-ı dehr içinde sâlik-i dervîş
Mufvaffak olabilsem mürşid ü rehber husûsunda

O şûh-ı berber ile olabilsem sîne-ber-sîne
Hasûde görüneydim vuslat-ı berber husûsunda

Acep mir'ât-ı tab'ı Râşid'in sükker-feşân oldu
Tekellûf ber-araf tûtî için sükker husûsunda (13b)
x x x

Yine bir şûh-ı hâtır-sâz ile hem-ülfetim şimdi
Safâ-yı vashna nâil rehîn-i devletim şimdi

Dili bir serv-kaddin turesine eyledim ber-dâr
Nola hussâd reşk eylerse sâhib-rif'atim şimdi

Görüp aks-i ruhun âyîne bir sîm-endâmın
Gözüm kaldı ne çâre mübtelâ-yı hayretim şimdi

Bizim Ârif Efendi'ye nazîre gerçi müşküldür
Velî bir sâde pey-revlikte sâhib-şirketim şimdi

Rakîb-i seg vurulmuş şimdi muhtâc-ı tabîb olmuş
Cehennem taşı vurdum âşinâ-yı hikmetim şimdi

Olup dâmen-keşîde iştigâl-i dehr-i dâhirden
Hele Râşid gibi ben de mukîm-i uzletim şimdi (14a)
x x x

Şûh-meşreb fitne-cû gaddârsın bildim seni
Kaşı yây u gamzesi tâtârsın bildim seni

Bana iffet gösterip bir bûseyi ettin dirîğ
Lîk gayre zîver-i bâzârsın bildim seni

Ben gibi bir âşık-ı sâdık dururken sevdiğim
Sifle-perver mâil-i ağıârsın bildim seni

Tîr-i müjgâna hedef kıldım bu sînem safhasın
Dâğdâr ettin beyim hunhârsın bildim seni

Râşidâ bugün seni gamnâk gördüm gâlibâ
Dilberinden mazhar-ı âzârsın bildim seni (14a-14b)

x x x

Eşk-i çeşmimle o şûhu bu gece meylemeli
Nağme-i âhım ile meclisini neylemeli

İllet-i aşkı ile dil yine bîmâr oldu
Nâvek-i gamze ile sînemizi keylemeli
Savtı da kendi gibi ahsen o hânende güzel
Nağmeye başladığı dem onu heyheylemeli

Vaslını âhere va'd eylemedin ol dilber
Nakd-i cân u dil ile onu peşin peylemeli

İllet-i aşka meğer âher ilâc olmaz imiş
Râşidâ şerbet-i vuslatla devâ eylemeli (14b)

x x x

Gönül divânesi zencîr-bend-i gîsuvân oldu
Cünûn-ı aşk ile hayret-nümâ-yı hüsn ü ân oldu

Şebân-rûz dîde-giryân olduğum bilmez sitemkârım
Garîk-ı bahr-ı hûbânım acep hâlim yaman oldu

Hedeftir tîr-i müjgâna bu sînem gerçi aşkınla
Terahhum etmedin hergiz şehâ kaddim kemân oldu

Siyeh gîsûları mânend-i mâr u gamzeler câdü
Heme müjgânı tîr-i cân-güzâr ü bî-amân oldu

Dü dîdem subha dek bîgâne-i hâb ü gönül mahrûk
Semender gibi bana âteş-i aşkın mekân oldu

Senin bîmâr-ı aşkıdır bu Râşid gel şifâsâz ol
Tabibim derd-i aşka mübtelâyım çok zamân oldu (14b)

Tahmîs-i Râşid Efendi Begazel-i Ârif Efendi
Erbâb-ı aşka mihnet-i şettâ bir iş değil
Vuslat için tahammül-i Yeldâ bir iş değil
Ağyâr eğer ederse tekâzâ bir iş değil
Dildâr için adûya temennâ bir iş değil
Kâr-âgehân-ı aşka müdârâ bir iş değil

Tîr-i nigâh u gamze-i şîrinine bu dil
Eyler tahammül etmese yok gayrı çâre bil
Olduysa şerha şerha yine sana gam değil
İşler yatarsa zahm-ı dilin yâre arz kıl
Nabz-âşinâ tabîbe müdâvâ bir iş değil

Sal keştî-i ümîd ü visâli kenâra dek
Çık sâhil-i selâmete eğlen bahâra dek
Def' et rakîbi eyleyegör ol humâra dek
Menzil-be-menzil eyle sefer kûy-ı yâra dek
Kim rehber ü visâle bu sahrâ bir iş değil

Sarıl miyân-ı dilber-i mey-nûşa iş budur
Yay perçem-i siyâhı bünâgûşa iş budur
Başla şarâb-ı nâb-ı lebin nûşa iş budur
Çün-hâle al o mâhı der-âgûşa iş budur
Sonra visâle eyleme irzâ bir iş değil

Aldanma gülsitân-ı cihânın bahârına
Kılma havâle gûşunu Râşid hezârına
Hem etme gıpta mest-i mey ü neş'edârına
Mest olma neş'esiyle ki değmez humârına
Ârif netîce devlet-i dünyâ bir iş değil (11b-12a)

Kıt'a

Yâd edip tâzeliği hayli teessür kıldı
Hat-ber-âverde güzel geçti zamânım diyerek
Âşıkı ise bu çağın görüp oldu handân
Çok şükür¹⁹ geldi hele hatt-ı emânım diyerek (15a)

19 Bu kelime metinde "şükürler" şeklindedir. Vezin ve mânâ gereği "şükür" olmalıdır.

Kıt'a-i Müstezâd

Düşük senin ayağına sâkî bize sun mey
 Ammâ ki peyâpey
 Döndükçe piyâle diyelim biz dahi hey hey
 Kâmil ola her şey
 Bu demde ki güller giyininip câme-i zîbâ
 Feryâd ede bülbül
 Erişti çemen bâğda sen dahi²⁰ yeşil gey
 Gel dinleyelim ney (15a)

Şarkı

Gül-cemâlim bülbülü şûrîde yârim küsme gel
 Âteş-i derd-i firâkımla yanarım küsme gel
 Çille-i saht-ı kemân-ebrûlarım dâim çeken
 Tîr-i gamzemle demâdem dâğdârim küsme gel

Cevri ben ettim sana sen mübtelâ küstün bana
 Gayrılarla olduğunçün âşinâ küstün bana
 Çektiğin zahmetleri ettin hebâ küstün bana
 Ba'd-ezîn ağyârı bilmem sana yârim küsme gel

Nice cevri ü mihnetim çektin şikâyet etmedin
 Râz-ı aşkımla ketm edip gayra hikâyet etmedin
 Tab'ıma edip tevâfuk bir isâet etmedin
 Ba'd-ezîn hecrimle çekme âh u zârım küsme gel

Bu siyeh zencîr-i zülfüm tavk-ı gerdendir sana
 Âfitâb-ı hüsn ü ânım pertev-efkendir sana
 Benlerimle gerdenim hâs u muayyendir sana
 Sana hasr ettim visâlim cümle varım küsme gel

İtifât etmek ne mümkün âhere şimden geri
 Pertev-i hüsn ü cemâlim kim göre şimden geri
 Hep safâ-yı işretim Râşid süre şimden geri
 Sana râmım ba'd-ezîn ey gam-güsârım küsme gel (15b)

x x x

Âşık-ı dil-hasteye cevri firâvândır beyim

20 Metinde bu ifade "sen de" şeklindedir. Vezin için "sen dahi" şeklini tercih ettik.

Bir nigâhınla müdârât eyle şâyândır beyim

Tîr-i müjgân bir belâ ol dâm-ı gîsû bin belâ
Murg-ı dil bunca belâ beyninde lertzândır beyim

Gece kimlere acep hem-dem idin mehtâbda
Çeşm-i bî-hâbından ol sûret nümâyândır beyim

Ol rakîb-i seg ser-i kûyundan ayrılmaz mı hiç
Korkarım diller seni mezmûm u nâdândır beyim

Her ne emr eylersen eyle âşık-ı üftâdeye
Her kelâm-ı nâzikin indinde fermândır beyim (15b)

x x x

Bu dem zencîr-i gîsûdan dil-i Mecnûn'a bağ olsun
O hûnî gamzeden şûhum bu sinem dağ dağ olsun

Beni mecnûn eden sensin dilim meftûn eden sensin
Ciğer pür-hûn eden sensin o tîr-i gamze sağ olsun

Bıraktın bu dil-i zârı bana hiç kılmadın yârî
Rakîb-i bed-likâ bâri ocağından ırağ olsun

Beni kıl nâil-i vuslat olayım vâsıl-ı rif'at
Beyim cevrinde bir izzet bana dağ üstü bâğ olsun

Cefâ hûbâna âdettir vefâ gûyâ kabâhattir
Gumûm uşşâka râhattir şikâyetler yasağ olsun

Bu Râşid lutfâ lâyıktır sana yâr-ı muvâfıktır
Yanar derdinle âşıktır nigâh et kim çerâğ olsun (16a)

x x x

Dil mest olur hüşyâr iken gaflet gelir bîdâr iken
Bu işve sende var iken ey serv-kadd ü gonce-fem
Sâyen gibi üftâdenem

Âşıkta tâkat mı kalır sabra liyâkat mı kalır
 Dil bî-felâket mi kalır ey serv-kadd ü gonçe-fem
 Sâyen gibi üftâdenem

Lutf eyle cânım pâresi sînemde gamzen yâresi
 Sensin bu derdin çâresi ey serv-kadd ü gonçe-fem
 Sâyen gibi üftâdenem

Sensiz cihâmı neylerem tende bu cânı neylerim
 Zât u zamânı neylerem ey serv-kadd ü gonçe-fem
 Sâyen gibi üftâdenem

Ebrûların olmuş kemân tîr-i müjen pek bî-amân
 Te'sîri dilerde nihân ey serv-kadd ü gonçe-fem
 Sâyen gibi üftâdenem

Râşid kulun bîçâredir âlüftedir âvâredir
 Hem sînesi pür-yâredir ey serv-kadd ü gonçe-fem
 Sâyen gibi üftâdenem (16b)

x x x

Çün erdi hengâm-ı bahar
 Gül açıl ey gonçe-dehen
 Cümbüş zamânıdır bu dem
 Gel bâğa ey gül-pîrechen

Ey serv-kad ü hoş-edâ
 Ey nev nihâl-i pür-safâ
 Gülzâra gel etme cefâ
 Bekler kudûmün yâsemen

Çeşmin gibi dil hastadır
 Ol gîsuvâna bestedir
 Cevrinle hem işkestedir
 Rahm eyle gel ey sîm-ten

Aşkınla dil her subh u şâm
 Yanıp yakılmakta müdâm
 Râşid der ey nâzik-hırâm
 Her dîdesinden kan dökten (16b-17a)

x x x

Âfet-i cansın güzelsin olma cânâ bî-amân
Âşık-ı dil-hasteye rahm eylemezsin bir zamân

Murgı-ı dil pervâne-i şem'-i ruhundur ey güzel
Tâbiş-i ruhsârına yakmak diler cismin hemân

İstemem ol ömrü kim sensiz geçe bir lahzası
Rûhsun cismimde cânâ bil kerem kıl el-amân

Dîdeler biryân ü dil bir âteş-i hicrândadır
Âb ü âteş imtizâc eyler imiş oldu ayân

Tîr-i müjgânın bu sînem dâğdâr etti beni
Çekme peykânın beyim kalsın kulunda bir nişân

Râşid'i reddetme küyundan beyim kıl merhamet
Dergehinde çâkerindir hâkin etmiştir mekân (17a)

x x x

Bîmârını tenhâda kodun zâr u giriftâr
Gördüm seni ağyâr ile yazık sana yazık
Bu işve ile tarz u revîş cünbüş ü etvâr
Bu hüsn ü bu reftâr ile yazık sana yazık

Tarf-ı çemen-ârâsına ahbâb otururken
Hem-bezm-i safâ sâgar-ı ser-şâr yürürken
Varın yoluna sarf eden uşşâk dururken
Hep ülfetin eşrâr ile yazık sana yazık

Yek başıma ben hâne-i mihnette cefâda
Müşkil ola bu nükteciği sana ifade
Nâdânlar ile bâğda sen ayş ü safâda
Kaldım dil-i gam-hâr ile yazık sana yazık

Ben sana ve sen bir nice nâ-kâbile mâil
Bîgâneliğin oldu efendim bana müşkil
Sen şûh-ı sitemkâra giriftâr olalı dil
Geçti günüm âzâr ile yazık sana yazık

İz'ânı olan ârife hiç olmaya ruhsat
 Ağyâr-ı ber-endîş olamaz nâil-i vuslat
 Hem-bezm-i visâl olmağa hiç yok mu mürüvvet
 Ben âşık-ı nâçâr ile yazık sana yazık (17a-17b)

Beyit

Aksini âyîne görmüş o çâr-ebrû güzel
 Ben gibi nâçâr-ı aşka ol dahi olmuş düçâr
 x x x
 İnşikâk-ı yeleşî sine-i billûrunda
 Vaslına tâlib olan âşık harf-i lâ'dır
 x x x
 Dağlara düştüm hevâ-yı aşkın ile ey oğul
 Akbaba'da yakalar çâk ettiğim bilmez misin